

Ének-zene tanítás a kommerciális popzene korában – 2. rész

Music Education in the Age of Commercial Pop Music – Part 2

Bali János

PPKE BTK

egyetemi tanár

ORCID: 0009-0001-3012-1183

Absztrakt

Ének-zene tanárként az ember frontális ütközést lát az iskolai tananyag és a fiatalok zenéhez való viszonya között. Néhány kivételesen tehetséges tanár tevékenységét leszámítva az énekórák többnyire kudarcok: a tanárok és a diákok többsége is túlélésre játszik. Az oktatásfinanszírozás világszerte a legolcsóbban elérhető, gazdaságilag leggyorsabban hasznosuló képzéseket preferálja: így a zeneoktatás megtartásáért, netán fejlesztéséért szakadatlan harc folyik, ahol állandóan a gazdasági hasznosság érveit kell valahogyan prezentálniuk a művészeknek és oktatóknak. A mostani iskolások már úgy cseperedtek fel, hogy a szüleik nem énekeltek nekik, csak szólt mellettük a rádió reggeltől estig. A magaskultúra egyre több helyen szorul hátra a tömegkultúrával szemben.

Magyarországon Kodály magyar népzenehez kötődő pedagógiai programja és a személyének tekintélyére alapozott, ma is működő intézményrendszer miatt a zenetanítás helyzete speciális. Megvizsgáljuk, miben tér el Kodály korától a mai társadalmi helyzet és kulturális háttér, hogyan változtak a gyerekek adottságai, a számukra lehetséges életstratégiák. Kodály a maga korának feszítő kérdéseire talált adekvát választ: szellemiségének méltó követése csak az lehet, ha a jelenben az övéhez hasonló szabadsággal, erővel és realitásérzéssel tudunk járható utakat kialakítani.

Írásom első része a *Mester és tanítvány* előző számában látott napvilágot: alább az írás második, befejező része olvasható.

Kulcsszavak: kortárs zenepedagógia, társadalmi értékek, Kodály

Abstract

As a music teacher, one sees a head-on collision between the school curriculum and young people's relationship to music. Apart from the work of a few exceptionally talented teachers, music lessons are mostly failures: most of the teachers and students are playing to survive. Education funding worldwide favours the cheapest, most economically viable courses: there is a constant battle to maintain or even improve music education, with artists and teachers

constantly having to present arguments of economic viability. Today's schoolchildren have grown up without their parents singing to them, and with only the radio playing from morning to night. High culture is increasingly taking a back seat to mass culture.

In Hungary, Kodály's pedagogical programme, which is linked to Hungarian folk music, and the institutional system that is still in place today, based on the authority of his personality, mean that the situation of music teaching is unique. We will examine how today's social situation and cultural background differs from Kodály's time, how children's abilities have changed, and what life strategies are possible for them. Kodály found an adequate answer to the pressing questions of his time: to follow his spirit, we must be able to develop paths in the present with the same freedom, strength and sense of reality as he did.

The first part of my article appeared in the previous issue of *Master and Disciple*: the second and final part of the article is below.

Keywords: contemporary music pedagogy, social values, Kodály

Írásom első felében¹ először az értékelés polifóniájával, az érték és érdek viszonyával foglalkoztam, majd Dobszay László (1972) pontjai alapján kezdtem bele Kodály zene-pedagógiai elveinek értékelésébe: *i)* relatív szolmizáció és tonális élmény; *ij)* népzene és zenei érték; *iii)* éneklés és belső hallás. A cikk második része az utolsó két pont – *iv)* iskola és humanista oktatás; *v)* kultúra és személyiség – elemzését és a konklúziókat tartalmazza.

iv) iskola és humanista oktatás. Kodály mindössze másfél évtizeddel az Eötvös-féle népoktatási törvény megjelenése után született; pályájának kezdete egybeesik a hazai állami közoktatás felívelésével (Pukánszky & Németh, 1996; Püski et al., 2000, 455). Az 1910-es népszámlálás adatai szerint (Hanák, 1978, 428–431, 452–457.) ugyan még mindig csak 4%-nyi tisztviselő és értelmiségi élt Magyarországon, de az ország modernizációja miatt épp dinamikus fejlődés volt ezen a téren. A tanulás, az egyre magasabb iskolák elvégzése nagy megbecsültségnek örvendett, és világos volt, hogy az elemi iskola az első lépcsőfok a felemelkedésben. Ma ezzel szemben az összes pedagógus mélyen alulfizetett, miközben a nyári iskolai szünet miatt, illetve, mert a tanteremben töltendő heti kötelező óraszám 40-nél kevesebb, a tanárok sokak szemében még így is ingyenélőknek számítanak. Az egydimenziós pénz-értékkála mind az iskolafenntartókat, mind a szülőket a „minél gyorsabban minél magasabb papírt” szemléletre vezeti, s az iskolát és a tanárokat ebben egyszerűen akadályként értelmezi.

Váradí Judit (2023) kutatásai azt mutatták, hogy az iskolai tanrenden kívüli foglalkozások segítik leginkább a gyerekek kulturális felemelkedését – ám ezek mind a diákoktól, mind a tanároktól időt vonnak el. Akkor lehet érdemben az extrakurrikuláris alkalmakra számítani, ha a tanárok és a diákok terhelése is csökken. Ha például nincs szükség magánangolra, mert az iskolai angolórák elég jók ahhoz, hogy a gim-

¹ Az első rész megjelent a *Mester és Tanítvány* 2024/2. számában (lásd Bali, 2024).

názium eljuttasson egy vagy két nyelvvizsgáig – amihez jó tanárok, jó tankönyvek, kellően kis létszámú csoportok kellenek. Ha az iskola nyújtotta szervezett sportolási lehetőségek kielégítőek, kevesebbeknek kell rendszeresen távoli sportegyesületekbe járni edzésekre. Ma a húszévesek több mint fele az ország határain kívül remél boldogulni (Kovács, 2024); a tudomány, kereskedelem, üzleti élet világnyelve az angol lett. Márpedig kellő szinten angolul megtanulni azt jelenti, hogy angol nyelvű újságokat és krimiket kell olvasni, szinkronizálatlan filmeket nézni, és főként hosszabb időt külföldön, angol nyelvi közegben tölteni – ráadásul az ottani beilleszkedésre fókuszálva, azaz az angol nyelvű kultúrát, gondolkodást minél mélyebben asszimilálva. Tudomásul kell vennünk, hogy az ország felemelkedése – sőt, már csak fennmaradása is – a megfelelő világpiaci pozíció elérése nélkül nem lehetséges: azaz paradox módon a magyar nyelv sorsa is múlik azon, hogy a fiatalság jól tud-e angolul.

A bölcsészkart végzett Kodály és Dobszay számára a „humanista” oktatás egyértelműen a tantervek humán fókuszát – irodalom, történelem, filozófia – jelentette. A középkori zeneelmélet a püthagoreus kozmológiába ágyazta magát; a zenének a humán tudományokkal, „les lettres” való mély kapcsolata a korai romantika óta explicit. A szépirodalom értő olvasása feltétlen segíti a feelingalapú figyelemszervezés helyett a narratív, jelentésrétegekben gondolkodó, dialektikus műértést, azaz a klasszikus zenei örökség befogadását. És fordítva: a zenei érzékenység nagyobb nyelvi érzékenységet ad.

v) *kultúra és személyiség*. Kodály és követői számára evidencia, hogy magyarként lenni európainak csak úgy lehetséges, ha európaiként vagyunk magyarok. Kodály a népzene nem valamiféle nacionalizmusba való bezárkózásra, hanem az európai kulturális fősodorba való beépülésre akarta használni pedagógiájában. A kultúra az alkotó szellem patakmedre: az eleven áramlás alakítja a medret, s a meder tereli is az áramlást. A szellem értékesebb a kultúránál, de nincs meg nélküle. Minden nyelv és gondolkodás az ismert közösségi realitás és a vele szembekerülő dramatikus egyéni tapasztalat határán mozog; s nincs kreativitás vagy bármiféle egyéni vagy közösségi növekedés a kultúra megtartó ereje nélkül. A kultúra nem nélkülözheti a történeti szemléletet és a világ teljes szélességére nyitott áttekintés igényét. Hegel szavaival: „Az igaz az egész. Az egész pedig csak fejlődése által kiteljesülő lényeg” (Hegel, 1807, előszó, lásd 1979, 10. – kiemelés tőlem).

Ma a klíma- és környezetszennyezési gondok; járványok, víz- és élelmiszerellátás, a globális kizsákmányolás és nyíló jövedelmi olló súlyos problémái nem teszik lehetővé a bezárkózást. Az emberért, az emberiség egészéért felelősséget érezve lehetetlen egyéni, családi, közösségi, nemzeti önzésekbe menekülni. Ugyanakkor a nagy súlytól megrémülve sokan – az ifjúság nagy része is – a magánboldogság keresésében keresik belső egyensúlyukat. Hogy ezt az ellentmondást oldhassuk, abban a zene és a többi művészet oktatása óriási segítségünkre lehet – de világos, hogy csak akkor, ha a művészet egészét a kortárs művészet szemszögéből szemléljük: ha a riegeli újdonságértéket a régiségérték fölé helyezzük. A művészet mint a legmélyebb problémákkal

szembesítő gondolkozás értékesebb, mint a művészet mint nosztalgikus vigasztalás. Hogy élete során Kodály egyre konzervatívabb lett, az talán következik abból, hogy pályája elején, fiatal modernistaként beérte a *második* legmodernebbel.

Tanítványaink önálló emberek: személyiségüket formálni nem tudjuk, csak segíthetjük vagy gátolhatjuk kibontakozásukat.² Arnold Schönberg azt írja összhangzat-tankönyvének előszavában, hogy „a tanár első dolga eléggé felrázni növendékét, [...] hogy azután minden valóban a helyére kerülhessen” (Schönberg, 1911, VII.). Ezzel nagyon egyet tudunk érteni, ám ma minden kereskedelmi és politikai ágens felrázni akar mindenkit. Óriási hír- és információözönben próbálunk önmagunk lenni: alapfeladat a magunk számára ebben a forgatagban belső teret és nyugalmat biztosítani – amit a társadalmi kommunikációban járatlan fiatalok a begubózással érnek el: pszichedelikus szerekkel, saját, mindössze két-három tucatnyi dalból álló Spotify-listák kialakításával, kommunikációs buborékokkal.

A fiataloknak sajnos nem sok esélyük van, hogy szüleiknél jobb anyagi körülmények között éljenek. Mivel a növekedés a legmélyebb emberi alapörömök egyike, így ez nagy frusztráció; ezért a fiatalok inkább az átélhető és a közösségi médiában dokumentálható élményekre vágynak, a pénzüket utazásra költik, sokan főként azért, hogy szelfiket készíthessenek népszerű turistacélpontokon. Közben sötét gond a számukra, hogy később lesz-e miből megélniük, sőt, terheli őket a túlnépesedett Föld nyomasztó jövőképe: lesz-e még ivóvíz és ennivaló. Az életösztön, felülírva az obligát optimizmusokat, néha szorongásként jelenik meg. A mai vállalati kultúra – miközben az „egyéniségek” színességével pózol, valójában a legmagasabb fokú lojalitást várja el. Ezért a munkavállalók hétközben az elvárásoknak megfelelően viselkednek a munkahelyükön, de hétvégén „szétbulizzák” magukat: valahogy szabadulniuk kell az irtózatosságtól. Amikor hétközben, munkába menet popzenét hallgatnak a fülhallgatójukon, akkor azzal a hétvégi felejtés ünnepét idézik fel, annak emlékébe kapaszkodnak. A létezés szorongása óriási a mai, kockázatközösségre épülő (Safranski, 2017, 73–81.), a múlt és a jövő rovására élő társadalomban – melyben ráadásul mindenki magányos. A szorongás és egyedüllét miatt alig valaki mer csendben lenni: betömi a fülét háttérzenével.

Ma a kényelmünkért felelős gépek – közlekedés, szellőzés, hűtés-fűtés, számítógépek és tartozékaik, hűtőszekrények, kávéfőzők – összajza az emberi hallás teljes tartományának olyan nagy részét fedi már le, hogy a WHO ajánlása is már csak azt célozza, hogy az alsó harmadánál ne kússzon feljebb nappal, alsó negyedénél pedig ne legyen magasabb éjszaka (Waddington, 2022). A mozik és a hangosított iskolai és kulturális rendezvények egyre hangosabbak. Az állandó mikrofonhasználat ördögi kört indít el: mikrofonba beszélve nem kell annyira megformálni a mondanivalót sem fonetikailag, sem nyelvileg, sem gondolatilag – s az ezeken a területeken való romlást a hangerő további növelése fedi el. A hallásvesztés nem csupán fiziológiai: a gépelt kommunikáció rohamosan bővül a beszélgetés rovására; a „személyes” beszélgetések

² Szüleim egyszer nevetve mesélték, hamar rájöttek, hogy a nevelésem két (2) éves koromban fejeződött be.

pedig egyre inkább zajos vendéglátóhelyeken történnek. A másik ember érzelmi állapotáról egyre kevésbé tudósít a hangja. A város zajait is egyre kevésbé értelmezzük, fülhallgatós zene hivatott minden szokatlant elfedni.

Mik hát ma az előttünk álló feladatok?

Világos, hogy a legkisebbeknek a nyelvet, zenét, mozgást összekapcsoló közösségi játékokra van szükségük testi, nyelvi és érzelmi fejlődésükhöz; s itt az a súlyos gond, hogy már szüleik sem kapták meg ezt, nem énekeltek már nekik sem. Valahogy el kellene ültetni a társadalmi gondolkodásba, hogy a kisgyerekeknek nem csupán élelemre és ruhára, hanem a komplex érzelmi-értelmi fejlődésüket elősegítő környezetre van szükségük. A gyerekeknek jó az, ha anya és apa énekelve játszik. Erre a célra a régi népi játékok, dalocskák a legalkalmasabbak: és ezek későbbi nyelvi-kulturális hozzádoka is jelentős.

Ugyanakkor a kultúra egészébe való bevezetésre is szükség van: már csak a történelmi tudat kialakítása miatt is szükséges a klasszikus műveltséggel ismertetni meg az ifjakat. A zene terén a narratív (nem feelingalapú) hallgatás képessége az irodalmi érzékenységgel együtt fejlődik. A legmodernebb kortárs kultúra, s a zsugorodó világban az Európán kívüli világszemléletek megismerése is alapvetően fontos. Az oktatásnak egyszerre kell biztosítani mindenki számára a teljes zenei világ áttekintő megismerését, és a leendő szellemi elit számára az elmélyülés lehetőségét.

A zenetanulásnak minél kreatívabbnak kell lenni: komponáljanak, improvizáljanak a gyerekek. Értékeljenek, legyen véleményük mindenről. Játsszanak könnyűzenét is, támogatni kell a számítógépes könnyűzenei aktivitásukat is. Szellemi eredmény minden, ami a fogyasztói léttel szemben alkotói létbe vezet. Baumgarten (1750) *Eszttétikája* a nem nyelvi „alsóbb” gondolkodás és megismerés első diszkurzív felmutatása. A művészi gondolkodás tanítása az érzelmi intelligencia fejlesztésének legjobb eszköze. Pedig a világ jövője egyre több konfliktust valószínűsít – ezért alapkövetelménynek kell lennie egymás valódi értése, szerető meghallása. A hallás egészét kell védenünk és tanítanunk: hangökológiát, természeti hangok hallgatását, a domináns képi világ mellett az auditív ingerek minél sokrétűbb feldolgozását.

Ma a gyerekek már az anyaméhben is más kémiai, hormonális, érzéki ingerek között növekedtek, mint mi, s születésükkel egy sokkal örvénylőbb, fenyegetőbb világba érkeztek. Nem véletlen a speciális nevelési igényű gyerekek számának a növekedése (Friderikusz, 2023). Mindig a tágabb és gazdagabb, artikuláltabb értékelés az értékeesebb – az, amire a szűkebbet le lehet képezni, ami érti és átérzi a szűkebbet, amelyik értően bele tud helyezkedni a másik világába. Tanítani csak úgy lehet, ha szeretettel és bizalommal megértjük a ránk bízott ifjak belső világát. Ha nem tanult hagyományaink alapján ítélkezünk, hanem tanárként ember akarunk lenni a másik emberrel – a növendékünkkel – szemben. Ez minden tanításnak, a zenetanításnak is az egyáltalán nem könnyen felvállalható, áldozatot igénylő szellemi alapja (Schönberg, 1911; Bali, 2016; Bali, 2023), de azért a külső teendőkről sem feledkezhetünk meg.

Bár a mai magyar zeneoktatás fürdik Kodály fényében, és még mindig Kodály tekintélyének köszönhetjük, hogy más országoknál több állami támogatás érkezik célra – de a hazai általános zenei műveltség, az amatőr zenei mozgalmak és a kortárs zene recepciója terén mégis sok európai ország messze előttünk jár. Ennek okait részletesen kellene vizsgálni; de felsejlik, hogy Magyarországon nemcsak az iskola, hanem a városi elitkultúra és a modernitás is hagyományosan „ellenség”. Lemaradásunkat fokozza, hogy a zeneiskolai és az énektanítási rendszer nem mer megújulni, fél anyagi forrásainak elvesztésétől, inkább vállalja a közoktatásba való beszorítottságot (Bali, 2017). Egy esetleg elkövetkező modernizáció során pedig képviselni kell azt, hogy a zene, sőt a kultúra egész világa hatalmas ökoszisztéma, melynek minden szegmensére szükség van az elitműveltségtől a tömegkultúráig: minden részlete táplál és éltet valakit. Mindezek világosan oktatáspolitikai kérdések, ahol nem csupán gyakorló tanároknak, hanem minden, a zene értékei által megérintett polgárnak véleményt kell nyilvánítania, vitákban kell részt vennie, értékekért kell kiállnia, kutatásokat kell szorgalmaznia az adott és „így alakult” körülmények alázatos elfogadása helyett.

Rövid áttekintésünk világossá tette, hogy a helyi problémák még súlyosabb globális problémákba ágyazódnak. A zenetanítás kérdései önmagukban nem oldhatók meg: a túlnépesedés, környezetszennyezés, klímaproblémák, kizsákmányolás, technicizálódás égető gondolatai csapódnak le bennük is. Ugyanakkor mindezekben a közösségépítés, mások szerető megértésének és megszólításának képességei alapvető elemei a fenyegető jövőre való felkészülésnek – s a zenének, zenetanulásnak ebben jelentős szerepe és feladata van. Szembekerültünk a kapitalizmus évszázados alapproblémáival is, a birtoklási vágyak és a mammon egydimenziós értékskálájának kérdéseivel. Az elmúlt századok antikapitalista mozgalmak sorának ugyanakkor arra kell figyelmeztetnie, hogy e kérdésekben a naivitás nemcsak vesztes stratégia, hanem a legrosszabb következményekkel is jár; viszont a szolidaritásra építő és szellemileg felfelé tekintő szerveződések és mozgalmak azért jelentős eredményeket érhetnek el.

Amikor a népdalban Kodályék ősi anyagokra bukkantak, akkor a zenében egy önmagán túlmutató mozzanatra mutattak rá – ez adta mozgalmuk erejét. S tudtak kapcsolódni egy, akkor még ereje teljében lévő, a folklorizmusnál is erősebb és mélyebb gondolathoz, az abszolút zene szintén önmagán túlmutató eszményéhez. Kapcsolódni tudtak a kizsákmányolt munkásság felemelésének nemes mozgalmába is. A kapitalizmus ma a társadalmi szolidaritást a fogyasztás örömeivel feledteti. A zene szórakoztató oldalának előtérbe kerülésével pedig az említett két mély zenei gondolat hanyatlásnak indult: ma a zenére elsősorban mint feszültségoldóra van szüksége a javak előállításába és birtoklásába halálosan belefeszült társadalomnak. Hogy szellemibb belső lehetőségei ismét előtérbe kerülhessenek, ahhoz az abszolút zenénél is mélyebben kell valamit megragadni. Talán a *hallás* egészének gazdagsága lehet egy ilyen pont. Ha valóban így lesz, akkor fel fog értékelődni a ma még periferiális hangökológia és a szabad, totális improvizáció. A felfutás jele lehet majd, ha a kicsik hanggal való kísérleteit a gyerekrejzokhoz hasonló megbecsülés övezi,³ a hangszennyezést a környezetkárosítással azonos módon bünteti a jog, és a számítógépek hanginterfészei gyors fejlődésnek in-

³ Vegyük észre, hogy az internet képi világában mennyire divatos a gyerekrejzszerű formálás, szín- és formakezelés.

dulnak. Ám ne feledjük a bevezetőben az értékelésről írtakat: bármilyen gondolatnak csak a felfelé tekintő értékelés adhat távlatot: jelen esetben az, ha a hallást nem pusztán fiziológiai folyamatként tekintjük, hanem teljes jelentésvilágának önmagán túlmutató centrumát tudjuk sokakat mozgósító közérdekként megjeleníteni.

Irodalomjegyzék (a második részhez)

- Bali J. (2016). Tanítás és szabadság. Új Pedagógiai Szemle, 66(7–8), 18–24.
- Bali J. (2017). *Essai a zenetanítás problémáinak áttekintésére*. <https://janosbali.com/wp/wp-content/uploads/2018/12/zenetanitas-essai.pdf>
- Bali J. (2023). „Dieses Buch habe ich von meinen Schülern gelernt”. Mester és Tanítvány, Új folyam, 1(1), 127–130. <https://doi.org/10.61178/MT.2023.I.1.8>
- Bali J. (2024). Ének-zene tanítás a kommersziális popzene korában. Mester és Tanítvány, Új folyam, 2(2), 10–17. <https://doi.org/10.61178/MT.2024.II.2.2>
- Baumgarten, A. G. (1750). *Aesthetica*. Ioannis Christiani Kleyb.
- Baumgarten, A. G. (1999). *Esz­tétika*. Atlantisz.
- Dobszay L. (1972). The Kodály Method and Its Musical Basis. *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 14(1/4), 15–33.
- Friderikusz S. (2023). Generációk és szakadékok – Interjú Steigervald Krisztián generáció-kutatóval [podcast]. Friderikusz Podcast, 84 (2023. november 30.). <https://www.youtube.com/watch?v=j7I7pr3kFrI>
- Hanák P. (1978). Magyarország társadalma a századforduló idején. In Hanák P. & Mucsi F. (szerk.). *Magyarország története, 1890–1918* (pp. 403–515). Akadémiai.
- Hegel, G. W. F. (1807). *Phänomenologie des Geistes*. Joseph Anton Goebhardt.
- Hegel, G. W. F. (1979). *A szellem fenomenológiája*. Akadémiai Kiadó.
- Kovács G. (2024). Van valami eléggé aggasztó a magyar Z generációsok munkavállalási terveiben. HVG, 2024. augusztus 30. https://hvg.hu/360/20240830_hvg-z-y-generacio-munka-munkahely-munkavallalo-nix-ugribugri
- Pukánszky B. & Németh A. (1996). *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó. <https://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>
- Püski L., Barta R. & Gyarmati Gy. (2000) *Magyarország a XX. században, I–V*. Babits Kiadó.
- Safranski, R. (2017). *Idő* (Simon József ford). Typotex.
- Schönberg, A. (1911). *Harmonielehre*. Universal Edition.
- Váradi J. (2023). *A művészeti nevelés helyzete és szerepe a 21. században*. Balassi Kiadó.
- Waddington, E. (2022). Noise pollution and its impact on human health. Earth.fm, 2022. július 29. <https://earth.fm/earth-stories/noise-pollution-and-its-impact-on-human-health/>